

Արվեստագիտ. գրտ. դոկտ. Մ. Գևորգյան

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՀԵՏ

Դեպի Պաղեստին կատարած ուղևորության ժամանակ՝ 1914 թվի հունվարին թիփաթակարին ես եղա Կոնստանդինուպոլսում։ Այստեղ ես պատահեցի իմ ունեցած հանդիպելու նշանավոր հայ երաժիշտ Կոմիտասի հետ։

Կոմիտասը իր կենդանության ժամանակ չի ունեցել այն մեծ հռչակը, որին արժանի էր նա իր ստեղծագործության շնորհիվ։ Ժամանակակից Ռուսաստանում Կոմիտասի անունը քիչ էր հայտնի։ Եթե ես գիտեի նրա մասին, այդ էլ գլխավորապես նրա համար, որ իմ ամենավաղ ժամանակի աշակերտներից մեկը եղել էր Ա. Գ. Տեր-Ղևոնդյանը, որը հաճախակի հիշում էր նրա անունը մեր դրույցների ընթացքում։

Ես Պաղեստին էի ուղևորվում մի խումբ մարդկանց խնդրանքով, որոնք հովանավորում էին Պաղեստինում հրեա-կողոնիստների կողմից բացված երաժշտական դպրոցները և ցանկանում էին իմ կարծիքն ստանալ այդ դպրոցների մասին։ Ես սիրով արձագանքեցի ինձ համար բոլոր տեսակետներից հետաքրքիր այդ առաջարկին։

Հրեական հին «negiot» ձայնաձևերը հետազոտող Դ. Գ. Մազգիդը խնդրել էր ինձ Պոլսում բնակվող, հայկական «խաղերի» հետազոտող Կոմիտասից մի քանի տեղեկություններ ստանալ։

Նման հետազոտություններով, ինչպես օրինակ հին դարերի ուսումնասիրությունը, զբաղվող մարդկանցից քչերը սովորաբար գիտեն միմյանց մասին։ Դ. Գ. Մազգիդը գիտեր Կոմիտասի աշխատանքների մասին և մինչև անգամ գիտեր նրա Պոլսի հասցեն։ Դ. Գ. Մազգիդը բազմակողմանի տաղանդի տեր ու գիտնական մարդ էր և չափազանց շատ բան էր արել այն ձայնաձևերի բացահայտման բնագավառում, որոնցով ծածկված են հրեաների Ս. Գրքի բաղադրանքները։ Նրանից ես իմացա, որ մինչև մեր ժամանակները բանավոր տրագիգիայով հասած այս կամ այն «negiot»-ների համապատասխանող վաղեմի եղանակները (տաղերը) դոհացուցիչ չեն սաղմոսների կատարման համար. գործածության մեջ գտնվող, գոյություն ունեցող եղանակները պարզապես ավելի ուշ ժամա-

նակաշրջանի ծագում ունեն և պատկանում են կանտոր-կոմպոզիտորների անհատական ստեղծագործությանը։ Այն ինչ նշանները, որոնցով նշված է սաղմոսների գրքերը, նույնն են, ինչ որ ավետարանի մյուս մասերում։

Դ. Գ. Մազգիդին հաջողվել էր պատահաբար հանդիպել սաղմոսներից մեկին հարմարվող առանձին տրագիգիոն տաղերի։

Ամբողջի մեջ նրանց դերը սահմանելու համար նրան անհրաժեշտ էր պարզել համապատասխան եղանակների փոխադրելությունը հայկական ձևերում։ Եվ Մազգիդը ամբողջ հույսը Կոմիտասի վրա էր։

Ահա այսպիսի հանձնարարությամբ ես ուղևորվեցի դեպի Պոլսի հայոց պատրիարքարանը, ուր բնակվում էր Կոմիտասը և խնդրեցի ինձ ուղեկցել նրա մոտ։ Սպասելու կարիքը բոլորովին չզգացվեց։

Հիշում եմ այդ շենքի բարձր ու ընդարձակ սրահները և ինձ հանդիպելու դուրս եկող միջին տարիքի տեր, բարձրահասակ, զեղեցիկ ու ազնվաբարձր մարդու արտաքինը։ Կարծեմ նրա հագին ֆարաջա կար, բայց ստույգ չեմ հիշում։ Ընդհանրապես նա իմ վրա միանգամայն աշխարհիկ մարդու տպավորություն թողեց։

Մենք անցանք դրույցին։ Կարելի էր և չհիշել, որ արևելյան սովորության համաձայն մեզ թասերով սև սուրճ մատուցվեց։

Կոմիտասը շատ լավ խոսում էր ռուսերեն։

Իմանալով որ ես Ռիմսկի-Կորսակովի աշակերտն եմ եղել, նա ասաց ինձ, որ մեծ համակրանքով է լցված այդ արվեստագետի հանդեպ ու ցույց տվեց սեղանի վրայի նոտաների ու գրքերի կուլտը։

— Ռիմսկի-Կորսակովի մի քանի երկերը և նրա ներդաշնակության դասագիրքը իմ սեղանի գրքերն են կազմում։

Հատկանալի է, որ ինձ համար չափազանց հաճելի էր լսել այդ Բայց ես բաշխում էի երկար պահել անկասկած չափազանց զբաղված արվեստի գործչին ու անմիջապես անցա այն գործի շարադրմանը, որի համար եկել էի։

Հենց այդ պահին էլ ես դառնությանմբ իմացա, որ Դ. Գ. Մազգիդի համար ոչինչ

արժեքավոր են շնմ կարող տանել:

Կոմիտասի ասելով՝ հայերի, ինչպես և հրեաների, մոտ հատկապես Դավթի սաղմոսների եղանակները հանդիսանում են համապատասխան երաժշտական ստեղծագործության ավելի ուշ ժամանակաշրջանի նմուշներ և ամենամեծ շափով կրում են անհատական մշակման հետքը: Իսկ ավելի վաղ շրջանի եղանակները կորսված են:

Ինչպես երևաց, Կոմիտասը թեև զբաղվում էր հիմնականում հայկական «խազերով», բայց լավ ծանոթ էր նաև հրեական neginot »-ներին ու «ավետարանական կանտիլյացիայի» ողջ բնագավառին:

Նա ինձ տվեց հրեական նվագի բացահայտված նմուշները, որ կատարվել էր հումանիստ Ռեյխլինի կողմից: Այնուհետև զբաղարարից հանեց մի մեծ ու հետաքրքիր հատոր, նվիրված Նապոլեոնին զանազան պրոֆեսորների կողմից, որոնք մասնակցել էին նրա Եգիպտոսի արշավախմբին: Այնտեղ կար և մի հոգված՝ ավետարանական կանտիլյացիայի մասին Եգիպտոսի հրեաների մոտ XIX դարի սկզբին՝ ձայնահիշային օրինակներով: Բոլոր այդ օրինակները ես արտագրեցի:

Այդ հարցի մասին Կոմիտասն ասաց հետևյալը.

— Ես հրեական « neginot »-ների սիստեմը համարում եմ ավելի հին, քան մեր «խազերը», որովհետև մեր երգերի նմուշներն ըստ նվագի ավելի մեղոդիկ են, վարելի է ասել անգամ, որ նրանք կրում են տեքստերին հարմարեցված ամբողջական մեղեդիների բնույթ, այն ինչ հրեական տրադիցիոն եղանակները զուտ արտասանական ծաղում ունեն: Դա իսկական « accenfus'a »-ի զերծ մնացած նմուշ է:

Այնուհետև Կոմիտասն ինձ պատմեց շատ հետաքրքիր բաներ «խազերի» վրա կատա-

րած իր աշխատանքի մասին, պարզապես ցանկանալով հասկացնել ինձ, թե հետազոտական աշխատանքն այդ բնագավառում որքան դժվար է և ինչքան ղգույշ պետք է լինել վերջնական եզրակացությունների մեջ:

— Երիտասարդ հասակիցս ես ջանասիրտությամբ աշխատել եմ՝ ուսումնասիրելով մեր ձայնահիշները: Այդ աշխատանքի արդյունքը հանդիսացող գիրքը ես կարդացի Փարիզում՝ հատուկ ժողովում: Իմ աշխատությունը մեծ հաջողություն ունեցավ և մրցանակի արժանացավ: Բայց ես չդադարեցրի աշխատանքս: Անցավ մոտ քսան տարի ու ես հանգեցի բոլորովին ուրիշ եզրակացության: Սկզբի իմ եզրակացությունները հիմնված են եղել միայն մեր ձայնահիշներում գծիկների ուղղության ուսումնասիրության վրա, բայց հետագայում պարզվեց, որ գծի ամենանվագագույն ստվարացումը նշանակություն ունի արդեն մեղեդիի բացահայտման համար: Ամեն ինչ դուրս եկավ ավելի բարդ ու հարուստ, քան ես մտածել էի սկզբում: Եվ ես հավատացած չեմ, որ իմ կողմից այստեղ բոլորը հայտնաբերված է ու շարունակում եմ աշխատել:

Ես չեմ հիշում այն ամենը, ինչի մասին

Կոմիտաս վարդապետ

խոսեցինք մենք: Բայց ամենի մասին ինչ և ինչպես որ նա խոսեց, ես զգացի և՛ լրջությունը գիտական կենտրոնացվածության, և՛ մեծությունը պայծառ գեղարվեստական ձիրքի, և՛ հմայքը մարդկային բարյացակամության: Մեր զրույցը ծայր աստիճան աշխույժ ու հետաքրքիր էր: Այնուամենայնիվ պատրիարքարանի շենքը մի քիչ կաշկանդում էր ինձ: Ես չգիտեի տեղին կլինե՞ր այստեղ խնդրել Կոմիտասին, որպեսզի իր ստեղծագործություններից որևէ մեկի հետ ինձ ծանոթացներ: Իմ մտքովն անցավ անգամ, թե շրջապատողների համար ռզաղտ-

նրա ցված» չէ՞ արդյոք նրա գործունեության աշխարհիկ մասը: Եվ ավելի նվազ հարմար գտա առաջարկել նրան այստեղ ծանոթանալու իմ աշխատանքներին ու այս կամ այն կերպ արտահայտվելու նրանց մասին:

Մեզնից որևէ մեկը կարող էր մտածել, որ աշխարհը ահապոր պատերազմի նախօրյակին է գտնվում և որ մի քանի ամսից հետո հայ ժողովրդի համար կսկսվի զարհուրելի ուղերգությունը, և որ այնքան սիրալիր ինձ ընդունող ու հետո բարեկամաբար զրուցող Կոմիտաս-կոմպոզիտորի ու հետագուտդի ստեղծագործական մտքերը պետք է վերջինը հանդիսանալին:

Միայն շատ ուշ, ես ծանոթացա Կոմիտասի ստեղծագործությունների հետ՝ համոզվելով թե ինչպիսի խոշոր կոմպոզիտոր ու

տաղանդ, կոմպոզիցիայի ինչպիսի ինքնատիպ ու հետաքրքիր վարպետ է եղել նա և ինչքան խոշոր է նրա դերը XX դարի հայկական երաժշտության զարգացման գործում:

Իմ աչքերի առաջ տեղի է ունենում նրա ծաղկումը ու ինձ համար հաճելի է գիտակցել, որ ես գիտեի նորագույն հայկական երաժշտական կոլտուրայի խոշոր հիմնադիրներից մեկին, որ ինձ վիճակվեց բարեկամական հարաբերությունների մեջ գտնվել նրա խոշոր ներկայացուցիչների հետ ավելի ուշ ժամանակաշրջանում և լինել կրտսեր սերնդի ամենից աչքի ընկնող հայ կոմպոզիտորների բարեկամն ու ղեկավարը:

Ռուս. քարզմ. վ.

ՄԱՐԲԱ ԻՅՃՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԵՎ ԻՐ „ԳԵՂՋՈՒԿ ԵՐԳԵՐ“-Ը

Հայ երաժշտությունը վերածնունդի շրջան մը կապրի ներկայիս. դատելով երաժշտական մարզի մեջ ի հայտ եկած գործունեություններն, — երգ, նվագային և օբերատիք, — թե՛ Հայաստան և թե՛ արտասահման:

Այս ներշնչիչ երևույթը կալուստիք ոչ միայն օր ըստ օրն փթթող երգահաններու և երաժիշտներու տաղանդին՝ այլ և հասարակական խավերու ցույց տված հետաքրքրության դեպի տոհմային երաժշտությունը: Թեև ժողովուրդը ժլատ է եղած իր գնահատանքին մեջ, սակայն քաջալերական է տեսնել թիվը հետզհետե աճող ունկնդիրներուն, որոնք կգիտակցին՝ թե երաժշտությունը դեղարվեստի արտահայտության բարձրագույն եղանակներն են կն: Է:

Ըստ Ոսկեդարու մատենագիրներուն, որոնց տված տեղեկությունները շատ քիչ, բայց թանկագին են, հեթանոսական շրջանն ի վեր ունեցած ենք երգ և երաժշտություն: Հայ պատմության ծանոթ Գողթան երգիչները հավատարիմ ավանդապահներն էին ցեղային աննյութական հարստության: Ապա Գուսաներգուները, ավելի ետք Միջնադարյան Տաղերգուները, որ աշխարհաբար լեզվով երգեցին, ընդհանրացուցին դայն և ժողովրդին սիրելի դարձուցին: Աշուղությունը

նր հայերու մեջ ծաղկեցավ վերջին երկու դարերու ընթացքին:

19-րդ դարու երկրորդ կեսին ասդին, հայ բանահյուսությունն ու երգը սկսան երևան գալ գուտ հայրենասիրական, ազգային ոգով ու ոգիով, այլ եղանակները դուրի էին ցեղային հատկանիշն:

Մինչև 20-րդ դարու վաղորդյանը մեր աշխարհիկ երաժշտությունը տարտամ, անգույն բնույթ մը ունեւ: Արևմուտքի մեծանուն երաժշտագետներուն համար Փոքր Ասիան և Հայաստանը երաժշտության տեսակետն անապատներ կհամարվին ու բնիկներու երգն ու նվագն ալ նախնական միօրինակություն, անտաշ խռոնոք մը:

Ահա այս պահուն էր, որ հայ երաժշտությունը՝ որպես ինքնատիպ և ազգային դրոշմով արվեստ մը՝ կհայտնվեր եվրոպայի միջազգային գեղարվեստի դաշտին մեջ, նոր էջ մը կբացվեր նվիրված հայ երաժշտության, և հանճարը, որ անվիճելի տիրակալություն մը լույս աշխարհ կհաներ այս թագնրված ժողովրդային հարստությունը՝ էր

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Կոմիտաս վարդապետ Կուտինացի (Քեոթահա) Գևորգ Սողոմոնյանի և Պրոսպեր Թագուհի Հովհաննեսյանի ղավակն էր: Մընված 1869 սեպտ. 26-ին, մկրտված Սողոմոն